

KUSPER JUDIT

JÁTÉK A KIMONDHATATLANNAL KOLLÁR ÁRPÁD: *MILYEN MADÁR*

Az érzések, gondolatok kimondása nemcsak kisgyerekkorban nehéz, amikor a nyelv sem mindig engedelmeskedik a lehető legjobb fogalmat, szót kereső, néha még tétova beszélőnek, hanem a mindentudó felnőttet is zavarba ejtheti. A kimondhatatlan kimondása örök kihívás, valami olyasmi, amihez nem elegendő a hétköznapi köznyelv teljesítménye, hiszen az öröm, a fájdalom, a trauma, a gyász vagy éppen csak a világ felfedezésének csodája vagy a tiszta szeretem/nem szeretem érzelmek sokszor nem találják az egyébként is tabu alá rejtett kifejezéseket. A beszédhelyzetek hol mélyebb, hol sekélyebb tabukat állítanak elénk, melybe beleszövődik a nyelv szemantikája és szemiotikája is: ha akarnám, sem tudnám kimondani, beszédhelyzetbe hozni a vágyott mondanódmat, mert nem állna össze szöveggé, nem szabad, nem lehet, nem szép, nem jó, nem tudom kimondani.

Kollár Árpád *Milyen madár* című kötete nem kisebb tetre vállalkozik, mint a kimondhatatlan kimondására – még hozzá, az imitáció szintjén, gyereknyelven, gyerekeknek, és remélhetőleg gyermeklelkű felnőtteknek. Az itt megjelenő lírai alkotások beszélője egy fokalizált líranyelven, a felnőtt beszélő által megteremtett gyereknyelven szólal meg, mely egyszerre lehet több is és kevesebb is, mint a köznyelv gyereknyelve, hiszen nem is ezt a szférát kívánja használni. Irodalmi nyelvvé, poétikailag megformálttá, lényegében kodifikálttá válik, amit létrehoz, nem maga a gyereknyelv lesz, sokkal inkább egy olyan imaginárius gyereknyelv, mely lehetővé teszi – sőt, csak ez teszi lehetővé – a megszólalást a kimondhatatlanság szituációiban.

E stilizált gyereknyelv (a megszólalók összemosódásának köszönhetően) teremti meg azt a pozíciót, melyben kényelmesen elfér a kimondhatatlan is. Hogy megértsük a kötet logikáját, nézzük meg részletesebben a címadó vers poétikai pozícióját, lírai szerkezetét. Rögtön a kötet nyitóversében, a *Milyen madár*ban körvonalazódik az egyes szám első személyű beszélő, melyben a gyermeki világ kérdési nyitják ki a teret: „ki lopta el idén a tavaszt, milyen madár vitte magával délre, / és milyen madár szárnyán suhogott be újra északról a tél, ki harapta le fagyos foggal a rügyeket a bokrok ágairól, / melyik padlásra rejtette előlünk a hóvirágot, a nárciszt,” (7.) Az első strófa a gyermeki hangon megszólaló beszélő külvilághoz való viszonyát tematizálja, kérdései a gyermek fogalmi hálójába kapaszkodva fogalmazódnak meg, elővetítve azt a mitikus világképet, mely a kisgyerekkor sajátja. Nem tud kilépni e világból, hiszen még nincsenek egyéb fogalmai, a tavasz hiánya a tudatában élő képekkel magyarázható, metaforáit is ezekből tudja csupán felépíteni. Ez a világ jól körülhatárolható, stabil szereplőkkel (madár, tavasz, tél, bokrok, nárciszok stb.) és térrel (padlás, az ént

szorosan körülvevő mikrovilág) rendelkezik, s ebbe a külső világba s a külső világ által felvetett kérdésbe kapcsolódik a második versszak, ahol a kívülről közelítés következtében egy belső világba jutunk.

A természet képeit felváltják a személyes tárgyak, a személyes tárgyakat pedig a személy, a megszólaló én önmagára vonatkozó kérdései: „és hová bújunk a tél elől, ha már lecseréltük a téli kabátot, / a sapkát is a fiókba tettük, és elveszett a sálunk is régen, / milyen északi madár hozott kései havat most a nyakunkba, / kihez bújunk melegedni, ha apa már elutazott a hosszú útra.” (7.) Itt már az eldugott hóvirágot, nárciszt felváltja az ember, pontosabban a tél elől elbújó gyermek képe, aki egy köztes térben találja magát, melyet csak hiánnyal tud definiálni. Már el kellett volna múlnia a télnek, meg kellett volna érkeznie a tavasznak, de a tavasz (a megújulás, a kikelet, a gyerekekből is oly jól ismert vidáman zsongó természet, az újjászületés) várat magára, pedig már minden adott lenne a megérkezéséhez, nincs sapka, sál és kabát, mégsem érkezik meg. A választ itt is csak saját létező képi világa felől tudja megfogalmazni a gyermekbeszélő: egy északi madár lehet a hibás, aki kései havat hozott a nyakunkba. Ám a beszélő védtelennek tűnik, hiszen már nincsenek jelen téli ruhái, melyek melegíthetnék, s – a vers tételmondataként – nincs jelen apa sem, akihez hozzá lehetne bújni, aki szintén fel tudna melegíteni a zord időben. A vers e mondat felől olvasva az értelmezés folyamatát tárja fel, azt a terápiás folyamatot, mely az irodalmi, metaforikus világ távoli és eltávolított képein keresztül juttatja el a befogadót a szöveghez való személyes kapcsolódásig (amikor a természeti képek átváltnak személyes tárgyaink képeivé), hogy végül biztonságban feltelessük a legfontosabb kérdést, mely a mű metaforikájába kapcsolódva nyitja meg a teljes személyesség felé az utat.

A címadó vers így egyben kicsinyítő tükrre is a kötetnek: a külső világból eljutunk egy belső világba, ahol feltehetővé válnak a beszélő számára oly fontos kérdések, ahol kimondhatóvá válik az is, ami máskor és máshol tabunak számít, vagy ahol éppen minden kivetíthetővé válik az a gyermeki, belső világ, ami sokszor nem azonos a külső, szabályokat hordozó nagyon is felnőtt világgal. Kollár Árpád kötete úgy akarja elbűvölni az olvasót, hogy közben nem bájolgni szeretne. Stilizált gyermeknyelven nem gagyog, versnyelven egyszerre hordozza a játék és a komolyság jegyeit, verseinek beszélői így hol játszanak a szavakkal, vagy éppen igyekeznek hozzáférni a szavakhoz, melyek megoldásokat és válaszokat kínálhatnak.

A nyitóvers után, mintegy ráhangolódásként, olyan versekkel találkozunk, melyek a gondolatrimus erejével lendítik előre a képeket. A *mondó*, a *dalocska*, a *nem* és az *igen*, vagy a *dolgok*, *amiket nem tudok* egyfajta leltárt készít, melyek hálójából a kisgyermekkor világszemlélete, nyelvi teljesítménye bontakozik ki. E képek sokszor nem az éles logika termékei, sokkal inkább a nonszensz költészetre emlékeztetnek, az ok-okozati összefüggések helyett minden esetben egy saját, nem kívülről, hanem belülről építkező magyarázat állítható fel. Az így kialakuló logika ennek ellenére mégis rendkívül pontos, gyermeki, hiszen csakis ez a látásmód segítheti a beszélőt eligazodni a belső és a külső világ

útvesztőiben: „szeretem a pacalt, ha van benne krumpli, / szeretem a labdát, ha van benne gurulás, / szeretem a cicát, ha van benne szép hang, / (a macskát nem, mert abban karmolás van) / szeretem a tulipánt, ha van benne sárga, / szeretem anyát, ha van benne anya, (anyát mindig, mert mindig anyában van) / szeretem apát, ha van benne bújás, / szeretem a verset, ha van benne hangosság, / (amikor hangosan olvassák, csak nekem) / szeretem a gyurmát, ha van benne gyurma, / szeretem az anyanapot, ha nincs benne testvér.” (*igen*, 11. o.)

Ahogy a gondolatritmus szabályszerűsége létrehozza a gyermeklét sajátos világát, annak lajstromát, úgy a kérdező versek pedig kitérítik e világot, vagy legalább megpróbálják a perspektívát újraértelmezni. Csatlakozva a *Milyen madár*hoz, a *Ki mondta*, a *Lesz, lesz, lesz* és a *Mi lesz a hóval* felteszik azokat a kérdéseket, amelyek egyrészt a külvilág rendszerszerű megismerésére vonatkoznak, másrészt megpróbálják bemutatni, mi lakozik a hallgatás mögött, melyek azok a kérdések, amelyekre szeretne választ kapni a versekben megszólaló (és talán a mindenkori) gyerek. Olyan verseket olvashatunk itt, melyek a szubjektív megszólalás unikális példái a gyerekirodalomban: a létre, a halálra, az elmúlásra, a meg nem érthető testi és lelki működésekre kérdeznak rá, szabad utat engedve az asszociációknak, vagy egyszerűen csak kinyitva olyan kapukat, melyeknek éppen itt és most van az ideje és helye. Hogy e kérdésekre nem kapunk választ? Nincs megnyugtató, netán didaktikus lezárása a verseknek? Nem áll helyre a rend a művek végére? Akit esetleg e kérdések nyugtalanítanak, annak számolni kell azzal, hogy az ilyen poétikai megoldásokat ne a lírai művekben keresse. Az epika eposzszerű és meseszerű alkotásai fel tudják kínálni a befogadó számára a narratív történetek megnyugtató lezárását, ám a líra – műnemi szinten is – mindig más feladatra vállalkozik. A szubjektum megszólalási lehetőségére, a belső világ kifejezésére helyeződik a hangsúly, s ennek látjuk kiváló példáit Kollár Árpád verseiben is. S máris idekapcsolhatunk egy ugyancsak releváns kérdést: mit nevezhetünk gyerekirodalomnak, egyáltalán elegendő-e az, ha gyermekhangon szólal meg egy mű, esetleg gyermekszereplői vannak? A kérdésre persze nem egyszerű válaszolni, hiszen az itt olvasható versek sem tipikusan azok a költemények, amiket az óvodai anyák napi műsorban fogunk hallani, vagy szépen felöltöztetett kisgyerekek évszázados műsorában. Ám a gyerekvers célja talán nem is az effajta magamutogatás, hanem sokkal inkább az az attitűd, ami egyszerre befelé fordulást és ki(felé)mondást olvaszt magába. Hogy ezek túl nehéz, esetleg komoly versek lennének? Igen is meg nem is. A komolyság feloldódik a fergeteges nyelvi humorban és helyzetkomikumban, a nehézség pedig a témákból (is) fakad, melyek a gyermeket éppúgy foglalkoztatják, mint a felnőtteket.

E kontextusban pedig bátran megjegyezhetjük, hogy valódi gyerekverseket olvasunk, olyanokat, amelyek játékra hívnak (*Ez az egyik hülyevers; Ez a másik hülyevers*), olyanokat, amik elgondolkodtatnak, esetleg segítségül hívhatók a testtudatosításhoz (*Két kezem; Laknak bennem; Vágom*), segítenek értelmezni a család sokszor kibogozhatatlan hálóját (*Nálunk; Apa szerint; Karácsony; Én apum; Anya ma nem anya* stb.), az élő környezet jelenségeit (*Sovány folyó; Homoktengeri*;

Néhány dolog a csigáról), és persze olyanok, amelyekben mindez együtt is jelen lehet, mint például az *Erdős versben*: „te nyugtass meg, erdő, ha nem tudok aludni, / takarj be levéllel, homokkal, szeméttel, / küldj rám vad suhogást, puha avarszagot, / túlevelek alól küldj egy marék gombát, / karmold föl bőrömet kék szederindával, / karmold föl arcomat csipkebogyóvérrel, // te nyugtass meg, erdő, ha lázam van és fázom, / benned is erdő van, abban még egy erdő, ahol a vad kutyák nem látják az őzet, / abban az erdőben ott lapulok én is, / zümmögj bennem, erdő, súgd meg a fák nevét, / holnap fölgyújtanak, ma még zöld a szíved.” (53. o.)

Felesleges azt boncolgatni, ki beszél: egy kisgyerek vagy egy felnőtt? A lakonikus válasz az lenne, hogy ezek keveréke, a gyerekhangot imitáló felnőtt, ám a válasz így túl egyszerű lenne. E versek világa nem egyszerűen egy felnőtt beszélő által teremtett gyerekvilág, sokkal inkább egy, nem a gyermeki valóságot, hanem a gyermeki imaginációt létrehozó világ, mely valahol fiktív és reális találkozásánál található, s amely lehetőséget kínál arra, hogy e világ elemei jelle váljanak, amiket minden befogadó saját szimbolikus értelemvilága felől képes olvasni, beleolvastva a reális felnőttet a fiktív gyerekbe, vagy éppen a fiktív felnőttet a reális gyerekbe.

A befogadás teljességéhez ugyanakkor meg kell említenünk egy, a gyermekirodalom esetében nem elhanyagolható szempontot: a versek nem pusztán szövegversként léteznek, hanem – éppen egy gyermekverskötet kontextusában – képként és illusztrált műként is. A lírai alkotásokkal termékeny párbeszédet folytatnak Nagy Norbert kiváló illusztrációi, melyek a kötetet valóban egyedivé s így teljessé is teszik. A kép és szöveg együttállása persze túlmutat az egyszerű, illusztrált verseskötet (vagy tágabban: gyerekkönyv) jelenségén: a képek éppen azt a szimbolikus határátlépést segítenek létrehozni, ami az irodalmi művek befogadása során az eltávolítás, és így a megszélesítés egyik eszköze. A könyv képein felbukkanó antropomorf nyúl a megszólalás nehézségeit igyekszik könnyebbé tenni, egy olyan mintha-világ segítségével, ahol a beszélő egyszerre érezheti magát a lét nagy kérdéseit feltevő gyereknek és egyben egy különös gyerekkönyv mesefigurájának, akinek vállán néha ott ül az a madár, akit keres, vagy aki éppen könnyebbé teheti számára a nagy kérdések nagy megoldásainak keresését.

A *Milyen madár* az utóbbi évek gyermekversköteteinek egyik legkiválóbbja, új és merész hangokkal és képekkel, játékkal és komolysággal. Lírai és képi leleményei számos pedagógiai alkalmazást is indukálnak, ám elsősorban működnek és hatnak, valamit kinyitnak, aminek itt, most éppen az a feladata, hogy kinyíljon, és végre utat találjon az olvasókhöz.

(Csimota Kiadó, Budapest, 2014)